

บทที่ ๘

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

โดยสภาพกายภาพอันอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดินประกอบกับความเจริญของวัฒนธรรมชุมชนบนพื้นฐานแห่งพุทธศาสนา สังคมไทยไม่ควรที่จะประสบภาวะความไม่สามารถพึ่งตนเองเป็นการยากที่จะชี้ชัดลงไปถึงต้นเหตุที่คนไทยและสังคมไทยตกอยู่ในภาวะหนี้สินและสูญเสียความสามารถในการพึ่งตนเอง ยิ่งกว่านั้นที่แน่แล้ว ดูเหมือนทุกระบบของสังคมไทยต้องนำเอาวิทยาการความรู้จากประเทศตะวันตก อย่างไรก็ตามยังมีคนไทยกลุ่มหนึ่งซึ่งรวมทั้งชาวโศกเถือกที่จะดำเนินชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมพุทธ และชาวโศกก็สามารถรวมกลุ่มกันสร้างชุมชนพึ่งตนเองขึ้นมาได้โดยนำคำสอนในพุทธศาสนามาใช้ในทุกกิจกรรมสังคมเรียกว่า “ระบบบุญนิยม” สำหรับการศึกษานูญนิยมนั้น ชาวโศกได้จัดตั้งสัมมาสิกขาลัยวังชีวิตขึ้นเพื่อรับผิดชอบงานการศึกษาจากระบบโรงเรียนระดับสูงที่เรียกว่า “อัครศึกษา” สำหรับสมาชิกชุมชน โดยจัดการศึกษาต่อจากระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสัมมาสิกขาของชาวโศกดำเนินงานในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

งานวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศก และพัฒนาเป็นรูปแบบที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนในชุมชนอื่น ๆ อีกทั้งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ในเชิงวิชาการที่สามารถศึกษาวิจัยสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ต่อไป

ในการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศกนี้ ผู้วิจัยใช้ทฤษฎีระบบสังคมเป็นกรอบในการศึกษาสภาพสังคมในชุมชนชาวโศก ซึ่งในการวิจัยนี้เลือกศึกษาเฉพาะชุมชนราชธานีโศก ซึ่งเป็นชุมชนแห่งแรกที่จัดตั้งสัมมาสิกขาลัยวังชีวิตขึ้น และใช้ปัจจัยการพึ่งตนเองของชุมชนตามคำอธิบายของสัญญา สัญญาวิวัฒน์และสุริชัย หวันแก้ว เป็นกรอบในการศึกษาสถานะการพึ่งตนเองของชุมชนชาวโศก ส่วนกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนของชาวโศกนั้น ผู้วิจัยใช้องค์ประกอบ ๘ ประการของรูปแบบการจัดการศึกษาซึ่งผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้นจากองค์ประกอบเด่นและองค์ประกอบร่วมของรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนรูปแบบต่าง ๆ ที่นักวิชาการศึกษาสร้างขึ้น นอกจากนี้ยังใช้รูปแบบการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผน ของ Lippitt, Watson และ Westley ในการศึกษาริบทการเรียนรู้ของชาวโศกด้วย

วิธีการวิจัยที่ใช้ในการศึกษาทั้ง ๓ ช่วง คือ การศึกษาสภาพสังคม การศึกษาวิธีการจัดการศึกษา และการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เทคนิคการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกต การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เจาะลึก หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เนื้อหาควบคู่กับบริบทสังคม

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยในงานวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ การศึกษาสภาพสังคม การจัดการศึกษา สัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัต และการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษา

๑. สภาพสังคมชาวโศก

๑.๑ สถานภาพและบทบาทของสมาชิกชุมชน

สถานภาพและบทบาทของบุคคลในชุมชนชาวโศกแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือสถานภาพและบทบาทตามฐานะในการปฏิบัติธรรม และสถานภาพและบทบาทตามฐานะในการปฏิบัติงานในชุมชน

ทั้งสถานภาพและบทบาทในการปฏิบัติธรรมและสถานภาพและบทบาทในการปฏิบัติงานจะ ได้มาจากการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมก็มีผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน ทำให้ชุมชนยอมรับ

๑.๒ การจัดช่วงชั้นทางสังคม

สำหรับชาวโศก คีลเป็นเครื่องแบ่งช่วงชั้นทางสังคมที่เห็นได้ชัดเจนเป็นรูปธรรมที่สุด การเลื่อนชั้นทางสังคมสามารถกระทำได้โดยการเพิ่มอริคีล ส่วนความรับผิดชอบในงานของส่วนรวม และปัจจัยในด้านการศึกษานั้น เป็นปัจจัยประกอบ

๑.๓ ค่านิยมทางสังคม

ชาวโศกมีค่านิยมหลัก ๕ ประการแรก ได้แก่ ค่านิยมในการทำงานหนัก มีความเป็นอยู่เรียบง่าย แบ่งปันใช้สอยทรัพยากรร่วมกันเรียกว่า “สาธารณ โภคี” มีเป้าหมายการศึกษาเพื่อความพ้นทุกข์ และปฏิบัติธรรมตามหลักมรรค ๘

๑.๔ บรรทัดฐานทางสังคม

บรรทัดฐานความประพฤติที่สำคัญที่สุดในชุมชนชาวโศกคือคีล ซึ่งมี ๔ ระดับ คือ จุตคีล มัชฌิมคีล มหาคีล สำหรับภิกษุ คีล ๑๐ สำหรับสามเณรและสิกขมาตุ คีล ๘ และคีล ๕ สำหรับฆราวาส นอกจากนี้ก็มีกฎระเบียบของชาวโศก จารีตประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ และมคิที่ประชุม เป็นบรรทัดฐานความประพฤติที่เกิดจากการสังสมพฤติกรรมร่วมกันของชาวโศก

๑.๕ กลุ่มสังคม

ในชุมชนชาวโศก มีกลุ่มสังคมค่อนข้างมาก เนื่องจากชุมชนมีกิจการงานหลากหลายประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งก็เป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความแตกต่างกันเช่นเดียวกับ

ความเป็นสัจธรรม ดังนั้นในท่ามกลางความแตกต่าง ก็มีส่วนคล้ายที่พอจะร่วมรวมกลุ่มกันได้ อาจสรุปกว้าง ๆ ได้ว่า ในชุมชนชาวโศกมีการรวมกลุ่มย่อย ๓ ลักษณะ คือ รวมกลุ่มตามลักษณะงาน รวมกลุ่มตามจิตในการปฏิบัติธรรม และการรวมกลุ่มตามจิตนิสัย

๑.๖ ปัจจัยในการพึ่งตนเองของชุมชน

ปัจจัย ๑ ประการเพื่อการพึ่งตนเอง ได้แก่ ประชากร ผู้นำ การศึกษา การสื่อสาร องค์การทางสังคม และความเป็นปึกแผ่นทางสังคม

๑.๖.๑ ประชากร ประชากรชาวโศกในแต่ละชุมชนมีประมาณชุมชนละ ๒๐๐-๓๐๐ คน คุณลักษณะ ๕ ประการของประชากรที่ทำให้พึ่งตนเองได้ คือ ใช้ชีวิตเรียบง่าย พร้อมทั้งจะพัฒนาตนเอง มั่งน้อย กล้าจน มีการขัดเกลาจิตใจ มีศีลเคร่ง มีอาการนำเลื่อมใส ไม่สะสมกอบโกย และขยัน ประกอบกับมีผู้นำที่มีคุณลักษณะดังกล่าวเป็นตัวอย่างและสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

๑.๖.๒ ผู้นำ ผู้นำของชาวโศกคือสมณะ โภธิรักษ์ซึ่งเป็นผู้นำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาอธิบายให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ในยุคปัจจุบัน โดยท่านปฏิบัติตนเช่นเดียวกับคำอธิบายของตนเองนอกจากสมณะ โภธิรักษ์แล้ว ชาวโศกยังมีผู้นำรองลงมาตามลำดับฐานะในการปฏิบัติธรรม คือ สมณะ สิกขมาตุ และฆราวาส ซึ่งจะได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำ หากเป็นผู้ปฏิบัติงานในชุมชนด้วยความเสียสละหรือ “มีคุณธรรมความดีมากกว่าคนอื่น”

๑.๖.๓ การศึกษา รูปแบบการศึกษาที่สมณะ โภธิรักษ์ใช้ในการปลูกฝังค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจนพัฒนาศักยภาพชาวโศกคือการแสดงธรรมในการทำวัตรเช้า การแสดงธรรมก่อนฉัน การอบรมธรรมแบบเข้มข้นในงานพุทธาภิเษกและงานปลุกเสก การประชุมทุกประเภท การเชิญบุคคลภายนอกมาบรรยายให้ความรู้ รวมถึงการใช้สื่อหนังสือและวีดิทัศน์ นอกจากนี้ชาวโศกยังสร้างงานขึ้นเพื่อเป็นห้องทดลองทางสังคม (Social Laboratory) สำหรับทดสอบทฤษฎีสัมมาอาริยมรรคของพระพุทธเจ้า และได้จัดตั้งโรงเรียนสัมมาสิกขาขึ้นในหลายชุมชนเพื่อจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ทั้งจัดตั้งสัมมาสิกขาลัยวังชีวิตขึ้นรับผิดชอบงานการศึกษาต่อเนื่องจากระดับมัธยมศึกษา

เป้าหมายในการจัดการศึกษาของชาวโศกคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพชีวิตดี ทำงานเป็นและรักการทำงาน และมีความรู้เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิต ตามปรัชญาการศึกษา “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญูวิชา” โดยมีแนวทางการจัดการศึกษาของชาวโศกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

ชุมชน กล่าวคือใช้ทรัพยากรของชุมชนในการจัดการศึกษารวมทั้งการใช้ชีวิตในชุมชนเป็นกิจกรรมการศึกษาหลัก ส่วนการใช้สื่ออื่น ๆ เป็นกิจกรรมเสริมการเรียนรู้

๑.๖.๔ การสื่อสาร ชาวอโศกใช้เทคนิคการสื่อสารหลายรูปแบบ ทั้งสิ่งพิมพ์ แถบบันทึกเสียง วิทยุทัศน์ คอมแพ็คดิสก์ คอมพิวเตอร์ และอื่น ๆ ควบคู่กับการศึกษาในการพัฒนาประชากรและการสร้างความเป็นปึกแผ่นทางสังคม นอกจากนี้การสื่อสารยังมีบทบาทสูงในการสร้างองค์การทางสังคมซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการพึ่งตนเองของชุมชน

๑.๖.๕ องค์การทางสังคม ปัจจุบันชาวอโศกมีองค์การทางสังคมที่จดทะเบียนตามระเบียบราชการ ๕ องค์การ ได้แก่ มูลนิธิธรรมสันติ กองทัพนวัตกรรมมูลนิธิ มูลนิธิเพื่อนช่วยเพื่อน สมาคมผู้ปฏิบัติธรรม และธรรมทัศน์สมาคม นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งองค์การทางสังคมขึ้น ๑๑ ด้านทำหน้าที่ประสานงานภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ได้แก่ องค์การด้านศาสนา การศึกษา การสื่อสาร เศรษฐกิจ การเงิน สุขภาพ การบริโภค กสิกรรม อุตสาหกรรมชุมชน การเมือง และชุมชนสังคม สิ่งแวดล้อม องค์การเหล่านี้ได้พัฒนาการประสานงานทุกด้านและทุกชุมชนเป็นองค์กรบุญนิยมขึ้นในปีพ.ศ.๒๕๔๖ โดยมีสมณะและสิกขมาตุเป็นที่ปรึกษา

การมีองค์การทางสังคมจำนวนมากเป็นเครื่องแสดงประการหนึ่งถึงความเป็นปึกแผ่นทางสังคม เพราะในแต่ละองค์การจะมีสมาชิกและผู้นำซึ่งมีการสื่อสารกันอย่างใกล้ชิด อีกทั้งมีการให้การศึกษาเพิ่มพูนความรู้ความชำนาญที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานขององค์การ และมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องสำหรับการตัดสินใจ

๑.๖.๖ ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนชาวอโศกเกิดจากการปฏิบัติธรรม ละกิเลส ละความเห็นแก่ตัว ซึ่งส่งผลให้เกิดความเสียสละเพื่อส่วนรวม ยิ่งแต่ละคนเสียสละได้มาก ชุมชนก็ยิ่งเป็นปึกแผ่นมาก นอกจากนี้ความเป็นปึกแผ่นยังเกิดจากความพร้อมเพรียงในการประชุมด้วย เนื่องจากการประชุมเป็นการระดมกำลังสติปัญญาเพื่อการแก้ปัญหาและการพัฒนาองค์การ ความหลากหลายของกำลังปัญญาจะทำให้มีทางเลือกมากขึ้นสำหรับการแก้ปัญหาและการพัฒนา และเป็นโอกาสให้ได้เลือกแนวทางที่เหมาะสมกับชุมชนยิ่งขึ้น การที่ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นเป็นทั้งเหตุและผลของความสามารถในการพึ่งตนเอง กับทั้งเป็นเหตุให้บุคคลและหน่วยงานภายนอกมีความมั่นใจที่จะให้ความสนับสนุนช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนต่อไป

๑.๖.๗ ความช่วยเหลือจากภายนอก ปัจจุบันชาวอโศกได้รับงบประมาณจากหน่วยงานรัฐบาลหลายหน่วยงานให้ดำเนินการฝึกอบรมประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การรับความ

ช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่สังคมไทย โดยส่วนรวมดังกล่าวนี้เป็นความเห็นชอบร่วมกันของเครือข่ายชุมชนชาวอโศก และชุมชนที่พร้อมจะจัดกิจกรรมเหล่านี้ ๒๒ ชุมชนเป็นผู้ดำเนินงาน โดยมีเครือข่ายกสิกรรมไร้สารพิษเป็นผู้ประสานงาน

๒. การจัดการศึกษาสัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัต

คำว่า “สัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัต” หมายถึง สำนักการศึกษาอันเป็นที่อาศัยเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปดียิ่ง ชาวอโศกจัดตั้งสัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัตขึ้นเนื่องจากการศึกษาในระบบที่เป็นอยู่ไม่อาจแก้ไขปัญหาสังคมได้ ประกอบกับนักเรียนสัมมาสิกขาจากชุมชนต่าง ๆ ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๖ แล้ว ส่วนหนึ่งประสงค์จะดำรงชีวิตในชุมชนต่อไป แต่ไม่พร้อมที่จะอยู่ในฐานะคนวัด สาเหตุอีกประการหนึ่งคือความต้องการการพัฒนาบุคลากรของชาวอโศก

ชาวอโศกจัดตั้งสัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัตแห่งแรกขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ที่ชุมชนราชธานี อโศก อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์ให้ผู้เรียน สามารถพึ่งตนเองและพัฒนาคนได้ยิ่งขึ้น สามารถดำรงสมาธิ โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ช่วยสังคมได้ และเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศและเป็นตัวอย่างที่ดีของมนุษยชาติ

สัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัตจัดการศึกษาในระบบบุญนิยมซึ่งเกิดขึ้นมาจากการนำคำสอนในพุทธศาสนาปฏิบัติในชีวิตประจำวันรวมทั้งการดำเนินกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

๒.๑ แนวคิดหลักการ

สัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัตจัดการศึกษาตามหลักการบุญนิยม กล่าวคือ ครูทุกคนปฏิบัติหน้าที่โดยไม่รับค่าตอบแทนใด ๆ นิสิตไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการศึกษา กระบวนการศึกษาสอดคล้องกับวิถีชุมชน และกิจกรรมการศึกษาเป็นการเรียนรู้ขณะทำงาน จากหลักการบุญนิยมซึ่งมีฐานรากจากพุทธศาสนาอันเป็นโลกุตรธรรม ต่างจากค่านิยมความเชื่อของสังคมทั่วไป สัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัตจึงกำหนดเป้าหมายในการพัฒนานิสิตให้เป็นผู้ที่มี “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญูวิชา”

๒.๒ เป้าหมาย

เป้าหมายสัมมาสิกขาลัทธิวัชชีวัต คือ การพัฒนาผู้เรียนให้เป็นผู้มี “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญูวิชา” หมายถึง การประพฤติดี ตามหลักธรรมในพุทธศาสนา ความสามารถในการทำงานและมีใจรักงาน และความรอบรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาตนเองและการประกอบอาชีพ

๒.๓ ครู

เนื่องจากสัมมาสิกขาลัทธิวัชรชีวิตมีเป้าหมายการศึกษาที่ “ศีลเด่น เป็นงาน ชาญวิชา” ศีลหรือพฤติกรรมและอิทธิบาทในการงานของครูจึงมีความสำคัญยิ่งต่อการปฏิบัติหน้าที่ ครูต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างตามคำสอนของตนเอง และมีคุณสมบัติพื้นฐานคือถือศีล ๘ และเป็นผู้มีวรรณะ ๕

๒.๔ นิสิต

นิสิตสัมมาสิกขาลัทธิวัชรชีวิตมีคุณสมบัติพื้นฐานเช่นเดียวกับครู กล่าวคือ ถือศีล ๘ และเป็นผู้มีวรรณะ ๕ กับต้องดำรงชีวิตต่อเนื่องในเครือข่ายชุมชนชาวอโศกมาไม่น้อยกว่า ๑ ปี คุณลักษณะสำคัญที่จะทำให้ นิสิตประสบความสำเร็จในการศึกษาคือมีความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง และอาศัยกระบวนการกลุ่มในการเปลี่ยนแปลงตนเอง อีกทั้งต้องการให้สังคมเปลี่ยนแปลงความต้องการเหล่านี้ของนิสิตเป็นตัวกำหนดสาระการเรียนรู้ที่ครูจะต้องใช้เป็นแนวทางสำหรับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต่อไป

๒.๕ สาระการเรียนรู้

สัมมาสิกขาลัทธิวัชรชีวิตจัดการศึกษาเป็น ๓ ส่วน คือ ศีล งาน และวิชาการ ในส่วนของศีล เน้นให้ผู้เรียนฝึกฝนเรียนรู้การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาริยมรรคองค์ ๘ ส่วนงานเน้นพัฒนาศักยภาพการทำงาน และวิชาการ มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพทางการศึกษา ให้สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และมีวิธีการคิดที่ถูกต้อง (สัมมา)

๒.๖ บริบทการเรียนรู้

การจัดการศึกษาของสัมมาสิกขาลัทธิวัชรชีวิตเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน และสอดคล้องกับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผน (The Dynamics of Planned Change) ของ Lippitt, Watson และ Westley ซึ่งมี ๕ ขั้นตอน คือ การสร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง การสร้างความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง การปฏิบัติงานเพื่อความเปลี่ยนแปลง การขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลง การสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่อง

๒.๗ การตรวจสอบผล

สัมมาสิกขาลัทธิวัชรชีวิตอาศัยความร่วมมือจากชุมชนในการตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของนิสิต ในขณะที่เดียวกันครูและนิสิตทุกคนจะตรวจสอบซึ่งกันและกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนา มิใช่มุ่งหมายเพื่อการตัดสิน การตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของนิสิตค่านิ่งถึงปัจจัย ๓

ประการ คือ การมีส่วนร่วมของนิสิต ครู และชุมชน บูรณาการของศิลป งาน และวิชาการ และความแตกต่างระหว่างบุคคล นอกจากนี้จะตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงของนิสิตในช่วงที่ยังศึกษาอยู่ สัมมาสิกขาลัทธิวัชรวิชัยยังมีการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่องภายหลังจากจบการศึกษาอีกด้วย

๒.๘ การติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง

ครูสัมมาสิกขาลัทธิวัชรวิชัยมีบทบาทต่อนิสิตในการสร้างเสริมแรงผลักดันให้นิสิตเปลี่ยนแปลงตนเองอย่างต่อเนื่องภายหลังจากจบการศึกษาไปแล้ว โดยมีการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง วิธีการที่ใช้ในการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง คือการใช้สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อ โสตทัศนวัสดุ การจัดกิจกรรมพบปะสมาคม และการเยี่ยมเยียนชุมชน

๓. การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของชาวโศก

จากการศึกษาสภาพสังคมชาวโศกและการจัดการศึกษาของสัมมาสิกขาลัทธิวัชรวิชัย ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษามาสังเคราะห์สร้างเป็นรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศก ประกอบด้วย ๘ องค์ประกอบ คือ

- ๓.๑ แนวคิดหลักการ (Concept)
- ๓.๒ เป้าหมาย (Goal)
- ๓.๓ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent)
- ๓.๔ กลุ่มเป้าหมาย (Client System)
- ๓.๕ สารการเรียนรู้ (Content)
- ๓.๖ บริบทการเรียนรู้ (Context)
- ๓.๗ การตรวจสอบผล (Assessment)
- ๓.๘ การติดตามและพัฒนาต่อเนื่อง (Continuance)

๓.๑ แนวคิดหลักการ

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวโศกเป็นการจัดการศึกษาวิถีพุทธ กล่าวคือนำหลักธรรมในพุทธศาสนาอธิบายและปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม การปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการ อันจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งในตัวผู้นำการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมาย กระบวนการศึกษาดังตามรูปแบบนี้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน และใช้การดำเนินชีวิตปกติประจำวันและการปฏิบัติงานในชุมชนนั่นเองเป็นกิจกรรมการศึกษา

๓.๒ เป้าหมาย

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก มีเป้าหมายให้ผู้ผ่านการเปลี่ยนแปลงและกลุ่มเป้าหมายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องใน ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม การปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการ

๓.๓ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง

แนวปฏิบัติของผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศก มี ๓ ประการคือ ปฏิบัติสอดคล้องกับคำสอนของตนเอง ปฏิบัติจริงอย่างเข้มข้นทั้งในด้านพฤติกรรม การปฏิบัติงาน และการแสวงหาความรู้ และมีกิจกรรมให้กลุ่มเป้าหมายลงมือปฏิบัติ เช่น การศึกษาอารมณ์และพฤติกรรมตนเอง งานพัฒนาชุมชน และฝึกงานอาชีพต่าง ๆ ที่มีในชุมชน

๓.๔ กลุ่มเป้าหมาย

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนรูปแบบนี้จะประสบผลตามเป้าหมายมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญที่สุดคือกลุ่มเป้าหมาย หากกลุ่มเป้าหมายมีความต้องการ ๓ ประการ ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้การศึกษามีพลังและมีทิศทางแน่นอนชัดเจน ได้แก่ ความต้องการเปลี่ยนแปลงตนเอง ความต้องการให้สังคมเปลี่ยนแปลง และความต้องการที่จะใช้กระบวนการกลุ่มช่วยให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

๓.๕ สาระการเรียนรู้

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกเป็นการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ โดยครอบครัวและชุมชนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต โดยการเพิ่มสาระการเรียนรู้เข้าไปในวิถีชีวิตปกติประจำวันของกลุ่มเป้าหมาย และจัดกระบวนการศึกษาให้สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน กล่าวคือ ใช้หลักสัมมาอาริยมรรค ๘ ในพุทธศาสนา เป็นสาระแกน ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นต้นว่า สถานประกอบการ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ และใช้การเรียนรู้ขณะทำงานทั้งที่เกิดขึ้นด้วยตนเองและด้วยการสอนงานของผู้มีประสบการณ์ในงานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการศึกษา สาระการเรียนรู้ที่บูรณาการในชีวิตประจำวันของกลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ส่วนแรก พฤติกรรม มี ๒ สาระ ได้แก่ การดำเนินชีวิต และความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ส่วนที่ ๒ การปฏิบัติงาน มี ๒ สาระ ได้แก่ ศักยภาพในการทำงาน และความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน ส่วนสุดท้าย ความรู้ทางวิชาการ มี ๒ สาระ ได้แก่ ศักยภาพทางการศึกษา และความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

๓.๖ บริบทการเรียนรู้

การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกเป็นการจัดการศึกษาแบบบูรณาการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับวิถีชุมชน ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือ สร้างความตระหนักถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลง สร้างความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง ปฏิบัติงานเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลง ขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลง และสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่อง หลังจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามบริบทของชุมชนแล้ว ยังมีอีกภารกิจหนึ่งที่ช่วยให้การปฏิบัติงานดำเนินไปตรงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ นั่นคือ การตรวจสอบผล

๓.๗ การตรวจสอบผล

การตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป้าหมายค่านึงถึงปัจจัย ๓ ประการ คือ การมีส่วนร่วมของผู้นำการเปลี่ยนแปลง กลุ่มเป้าหมาย และชุมชน บูรณาการของพฤติกรรม การปฏิบัติงาน และความรู้ทางวิชาการของกลุ่มเป้าหมาย รวมทั้งการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสมรรถนะในการทำงาน และความแตกต่างระหว่างบุคคล เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายมีพื้นฐานความรู้ ความสนใจ และความถนัดต่างกัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงยอมรับให้กลุ่มเป้าหมายแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของตนเองตามวิธีที่ตนถนัด เช่น ด้วยการปฏิบัติการพูด หรือการเขียน นอกจากนี้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงยังพิจารณาพัฒนาการของแต่ละบุคคลมากกว่าจะพิจารณาเพียงสภาพที่ปรากฏเท่านั้น

๓.๘ การติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง

ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีบทบาทต่อกลุ่มเป้าหมายในการสร้างเสริมแรงผลักดันที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังจบการศึกษาไปแล้ว ด้วยการติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่อง วิธีการที่ใช้คือการผลิตสื่อและจัดกิจกรรมการศึกษาต่อเนื่อง และการเยี่ยมชมตามระยะเวลาที่เหมาะสม

หลังจากพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของชาวอโศกแล้ว ผู้วิจัยได้ทดลองใช้รูปแบบในการอบรมเกษตรกรในโครงการพักรักษาหนี้เกษตรกรตามนโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน โดยได้รับความร่วมมือจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และ สจส. (สถาบันเพื่อพัฒนาการเกษตรและชนบท จำเนียร สารนาค) เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม - ๓ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นเวลา ๕ วัน ๔ คืน

ในการติดตามผลการอบรม ผู้วิจัยติดตามผลหมู่บ้านแก้งถึง ตำบล โนนสว่าง อำเภอ กุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งผู้นำชุมชนมีความกระตือรือร้นในการเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชนและได้รับความร่วมมือจากลูกบ้านเป็นอย่างดี พบว่ามีผู้ละเลิกอบายมุขจำนวน ๒๐ คน ครอบครัวมีความเป็นอยู่ดีขึ้น เนื่องจากมีความไว้วางใจต่อกัน ควบคุมอารมณ์ดีขึ้น สามารถลด

รายจ่ายและผลิตเครื่องอุปโภคภายในบ้านตลอดจนปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นใช้ตัวเอง นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มกันเป็นโรงเรียนชานาเกษตรอินทรีย์เพื่อทำกิจกรรมไร้อาหารพิษ โดยได้รับการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร มีการฟื้นฟูประเพณี “ลงแขก” และมีจิตใจเสียสละเพื่อผู้อื่นและชุมชนมากขึ้น

ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ใช้หลักการพุทธศาสนา มีเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนด้านศีลธรรมจรรยา ความสามารถในการประกอบอาชีพ และความรู้ทางวิชาการ โดยบูรณาการการสอนกับวิถีชุมชน สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงให้บุคคลพึ่งตนเองได้และนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนในที่สุด อย่างไรก็ตามองค์ประกอบอื่นของรูปแบบการจัดการศึกษาก็มีความสำคัญไม่น้อยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงซึ่งต้องเป็นตัวอย่างที่ดี กลุ่มเป้าหมายต้องมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงตนเอง สาระการเรียนรู้ครอบคลุมทั้งด้านศีลธรรมจรรยาและความสามารถในการประกอบอาชีพ และความรู้ทางวิชาการ บริบทการเรียนรู้อันประกอบด้วยความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองของผู้เรียน ความสัมพันธ์ที่กระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้เรียน การพัฒนาความสามารถของผู้เรียนในการเปลี่ยนแปลงตัวเองและสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง การตรวจสอบผล และการพัฒนาต่อเนื่อง

อภิปรายผล

๑. รูปแบบการศึกษานอกระบบโรงเรียนเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวคิดของชาวอโศกเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสังคมไทยซึ่งมีพุทธศาสนาเป็นรากฐานวัฒนธรรม คนไทยมีพื้นฐานจิตใจใฝ่บุญใฝ่กุศลอยู่แล้ว การจัดการศึกษาระบบบุญนิยมจึงเป็นสิ่งที่น่าจะกระทำได้ไม่ยากนักในสังคมไทย ประกอบกับวัฒนธรรมไทยที่ยกย่องครูเป็นปูชนียบุคคลและคาดหวังว่าครูจะต้องมีคุณธรรมเหนือกว่าบุคคลอาชีพอื่นและเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่มีศีลธรรม ด้วยเหตุนี้ ครูจึงมีสถานภาพเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับความยอมรับและสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชุมชนได้

๒. การที่ชุมชนมีปัจจัย ๘ ประการที่เอื้อต่อการพึ่งตนเอง คือ ประชากร ผู้นำ การศึกษา การติดต่อสื่อสาร องค์การทางสังคม ความเป็นปึกแผ่นทางสังคม และความช่วยเหลือจากภายนอก ไม่เพียงแต่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจตามแนวคิดของสัญญา สัญญาวิวัฒน์ และสุริชัย หวันแก้ว แต่ทว่าสามารถพึ่งตนเองทั้งในด้านสติปัญญา (Intellectual Self-reliance) และการพึ่งตนเองด้านจิตวิญญาณ (Spiritual Self-reliance) ดังจะเห็นได้จากสภาพสังคมของชุมชนชาวอโศก ซึ่งปัจจัยทั้ง ๘ ประการนั้นมีคุณลักษณะสอดคล้องกับแนวคำสอนในพุทธศาสนา

๓. การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของชาวอโศกอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญจึงสามารถช่วยผู้เรียนให้เปลี่ยนแปลงตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องขยายผลและสร้างความมั่นคงในการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียน และสร้างความสัมพันธ์ต่อเนื่องกับผู้เรียนด้วย ตามที่ Lippitt, Watson และ Westley เสนอไว้ในรูปแบบการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผนด้วย การติดตามผลและพัฒนาต่อเนื่องจึงเป็นกิจกรรมสำคัญอย่างยิ่งที่ครูจะต้องตระหนักและดำเนินการอย่างจริงจัง

๔. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษารูปแบบนี้เป็นการเพิ่มบทบาทของชุมชนในการพัฒนาตนเองและท้องถิ่น เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนทั้งในส่วนที่ต้องรับผิดชอบการจัดการศึกษาเพื่อประชากรในชุมชนและในส่วนของผลผลิตทางการศึกษาที่เป็นประชากรที่มีคุณภาพตรงตามความต้องการของชุมชนและเป็นกำลังในการพัฒนาชุมชนต่อไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัจจัยทั้ง ๗ ประการในการพึ่งตนเอง การเปลี่ยนแปลงอย่างมีแบบแผนทั้ง ๕ ขั้นตอน และการมีส่วนร่วมของชุมชน ล้วนมีผลต่อเนื่องกันชนิดที่ไม่อาจแยกได้ว่าสิ่งใดมีความสำคัญที่ต้องดำเนินการก่อน แต่หากพิจารณาตามแนวคิดของชาวอโศกแล้ว การให้การศึกษาตามระบบบุญนิยมเพื่อเปลี่ยนแปลงคนให้มีความประพฤติกิริ รักการทำงาน และมีความรอบรู้ เป็นสิ่งแรกที่จะต้องดำเนินการ เนื่องจากคนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทุกด้าน หลังจากนั้นชุมชนที่เข้มแข็งก็จะเป็ปัจจัยสำคัญที่จะกล่อมเกลาคคน ให้มีพื้นฐานจิตใจแบบบุญนิยมเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

แม้ว่าชุมชนชาวอโศกจะมีระบบความเชื่อ ค่านิยมบางประการ และบรรทัดฐานทางสังคมต่างจากสังคมไทยโดยทั่วไปค่อนข้างมาก สภาพสังคมและแนวทางการจัดการศึกษาก็ไม่ได้มีสิ่งใดแปลกใหม่ไปจากทฤษฎีสังคมและทฤษฎีการศึกษาแต่อย่างใด สิ่งที่แปลกคือชาวอโศกนำทฤษฎีไปปฏิบัติจนเกิดผลได้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดแคลนมากในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมการศึกษา ที่นำทฤษฎีมาปฏิบัติน้อยหรือแทบจะไม่ได้ปฏิบัติเลย

ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยนี้จึงคือสังคมไทยมีความจำเป็นรีบด่วนที่จะต้องนำความรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ชุมชนและสังคมอย่างจริงจัง ก่อนที่วิกฤตการณ์ของประเทศจะรุนแรงมากกว่าที่เป็นอยู่

๑. ข้อเสนอแนะในการนำรูปแบบไปใช้

ในการนำรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนตามแนวคิดของชาวอโศกไปใช้ มีข้อที่ควรคำนึงหลายประการ ที่สำคัญได้แก่บริบทสังคม ในชุมชนอื่นซึ่งอาจจะขาดบริบททางสังคม

ที่เอื้อต่อการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมหรือศีลธรรมจรรยา จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน โดยแสดงให้เห็นว่า ผู้นำการเปลี่ยนแปลงพร้อมที่จะเรียนรู้และพัฒนาตนเองไปพร้อมกับผู้เรียน เช่นเดียวกับที่ครูของสัมมาสิกขาลัยวังชีวิตเปิด โอกาสให้นักศึกษามองย้อนกลับ